

Definicje pojęć dotyczących aspektów społecznych w działaniach na rzecz GOZ

Autorzy:

dr hab. Dominik Drzazga
dr Dorota Sikora-Fernandez

Współpraca merytoryczna:

Łukasz Waszak

Spoleczne zaangażowanie w gospodarkę obiegu zamkniętego

Spoleczne zaangażowanie w gospodarkę obiegu zamkniętego oznacza **zaangażowanie społeczeństwa** (gospodarstw domowych oraz wspólnot) w **działania (procesy) na rzecz wdrażania rozwiązań składających się na gospodarkę obiegu zamkniętego (GOZ)**, zwanych inaczej **gospodarką cyrkularną**. To syntetyczne ujęcie definicyjne zostanie poniżej wyjaśnione w sposób opisowy w ujęciu przedmiotowym i podmiotowym. Wskazane zostaną również uwarunkowania tego procesu.

Zakres przedmiotowy pojęcia

Pojęcie to oznacza przede wszystkim zaangażowanie w **procesy realne związane z gospodarowaniem** (procesy ze sfery realnej), tj. takie, które przynoszą skutki materialne polegające na zwiększeniu stopnia obiegu zasobów naturalnych w systemie społeczno-gospodarczym, a co za tym idzie powodujące zmniejszenia antropogenicznego oddziaływania na środowisko przyrodnicze, przede wszystkim ze strony wytwarzania i kumulowania w nim odpadów różnego typu, głównie jednak odpadów o charakterze pokonsumpcyjnych, tj. towarzyszących konsumpcji (dotyczy to więc głównie tzw. odpadów komunalnych).

Na działania tego rodzaju, w wymiarze realnym/ materialnym składają się więc:

1. Zmiany wzorców zachowań polegających na rezygnacji/ odrzuceniu (ang. *refuse*) konsumpcji w szczególności tych dóbr (towarów), w stosunku do których, na końcu cyklu ich życia istnieją ograniczone lub żadne możliwości odzyskiwania surowców wtórnych z odpadów pokonsumpcyjnych.
2. Zmiany nawyków gospodarowania polegające na zwiększeniu efektywności wykorzystywania materialnych zasobów, w szczególności poprzez wydłużenie czasu ich użytkowania, na co składają się procedury postępowania (wewnątrz) gospodarstw domowych obrazowane takimi wytycznymi postępowania względem procesów konsumpcji jak:
 - a) *reduce* (zmniejsz),
 - b) *reuse* (ponownie wykorzystaj),
 - c) *repair* (naprawiaj),
 - d) *repurpose* (zmień przeznaczenie),
 - e) *recycle* (przetwarzaj).
3. Segregacja odpadów przeznaczonych do systemowego (zorganizowanego) zagospodarowania (tj. przez zewnętrzny, komunalny podmiot).

4. Uczestnictwo w systemie selektywnej zbiórki odpadów przeznaczonych do zorganizowanego zagospodarowania (tj. przez zewnętrzny, komunalny podmiot).

Spoleczne zaangażowanie w gospodarkę obiegu zamkniętego, w szerszym rozumieniu może dotyczyć także **procesów regulacyjnych związanych z gospodarowaniem** (procesów ze sfery regulacyjnej), czyli takich, które są związane z projektowaniem rozwiązań organizacyjnych służących zwiększaniu stopnia obiegu zasobów naturalnych w systemie społeczno-gospodarczym, a co za tym idzie powodujące zmniejszenia antropogenicznego oddziaływania na środowisko przyrodnicze, przede wszystkim ze strony wytwarzania i kumulowania w nim odpadów różnego typu, głównie odpadów o charakterze pokonsumpcyjnych, tj. towarzyszących konsumpcji (dotyczy to więc głównie tzw. odpadów komunalnych). Zaangażowanie w procesy regulacyjne może mieć wymiar indywidualny, tj. polegać na wprowadzaniu usprawnień w funkcjonowaniu gospodarstwa domowego przez jego członków w przedmiotowym zakresie, a także wymiar zbiorowy tj. polegać na angażowaniu się gospodarstw domowych w projektowanie rozwiązań w wymiarze wspólnotowym, na zasadzie partycypacji, co wymaga zdolności do nawiązywania współpracy.

Dyskutując kwestię społecznego zaangażowania w GOZ należy ponadto zwrócić uwagę na jego potencjalnie możliwą skalę, którą reprezentują kolejne stopnie zaawansowania działań gospodarstw domowych w przedmiotowym zakresie. Ujmując rzecz ogólnie, na zaangażowanie społeczne w GOZ będą składały się procesy, które można syntetycznie ująć jako: świadomość, akceptacja oraz działania realne. Poniżej zostały one omówione w kolejności od podstawowych do najbardziej złożonych.

1. Społeczna **świadomość** problemów negatywnego oddziaływania procesów konsumpcji na środowisko przyrodnicze, ze szczególnym uwzględnieniem aspektów związanych z wytwarzaniem odpadów bytowych przez gospodarstwa domowe, ich kumulowaniem w środowisku i konsekwencjami tego procesu, w wymiarze przyrodniczym, ekonomicznym i społecznym.
2. Społeczna **akceptacja** potrzeby podejmowania **systemowych** działań zaradczych zmniejszających ilość wytwarzanych odpadów pokonsumpcyjnych oraz skutków ich kumulacji w środowisku przyrodniczym, a także konsekwencji społeczno-ekonomicznych, ze szczególnym uwzględnieniem rozwiązań GOZ.
3. Społeczna **akceptacja** konieczności **partycypacji w systemowych** działaniach zaradczych zmniejszających ilość wytwarzanych odpadów pokonsumpcyjnych oraz skutków ich kumulacji w środowisku przyrodniczym, a także konsekwencji społeczno-ekonomicznych, ze szczególnym uwzględnieniem rozwiązań GOZ.

4. Społeczna **akceptacja** potrzeby podejmowania **indywidualnych** działań zaradczych zmniejszających ilość wytwarzanych odpadów pokonsumpcyjnych oraz skutków ich kumulacji w środowisku przyrodniczym, a także konsekwencji społeczno-ekonomicznych, ze szczególnym uwzględnieniem rozwiązań GOZ.
5. Podejmowanie **realnych aktywności** poprzez **partycypację w systemowych działaniach** na rzecz zmniejszania ilości wytwarzanych odpadów pokonsumpcyjnych oraz skutków ich kumulacji w środowisku przyrodniczym, a także konsekwencji społeczno-ekonomicznych, ze szczególnym uwzględnieniem rozwiązań GOZ.
6. Podejmowanie **realnych aktywności** poprzez **realizację (podejmowanie) indywidualnych działań** na rzecz zmniejszania ilości wytwarzanych odpadów pokonsumpcyjnych oraz skutków ich kumulacji w środowisku przyrodniczym, a także konsekwencji społeczno-ekonomicznych, ze szczególnym uwzględnieniem rozwiązań GOZ.
7. Społeczna skłonność i zdolność oraz **realna partycypacja – uczestnictwo w projektowaniu rozwiązań lokalnych (miejscowych – wspólnotowych)** służących zmniejszaniu ilości wytwarzanych odpadów pokonsumpcyjnych oraz skutków ich kumulacji w środowisku przyrodniczym, a także konsekwencji społeczno-ekonomicznych, ze szczególnym uwzględnieniem rozwiązań GOZ.

Zakres podmiotowy pojęcia

„Zaangażowanie społeczne” może być rozpatrywane – tzn. mieć wymiar – zarówno mikro jak i makroekonomiczny (odpowiednio: poziom gospodarstwa domowego i wspólnoty).

W ujęciu mikro oznacza ono zaangażowanie (partycypację) poszczególnych gospodarstw domowych (i/lub osób fizycznych) w realizację realnych działań wynikających z przyjętych (narzuconych/ nałożonych) „z zewnątrz” systemowych rozwiązań z zakresu GOZ, a także podejmowanie indywidualnych inicjatyw na rzecz wypracowywania i wprowadzania (wdrażania) własnych innowacji w sferze osobistej / domowej konsumpcji (co można uznać za przejaw swoistej „auto-regulacji” / „samo-regulacji” gospodarstw domowych).

Tab. 1. Przedmiotowy i podmiotowy zakres społecznego zaangażowania w GOZ

Poziom podmiotowy	Sfera procesów gospodarowania*	
	regulacyjna	realna
Gospodarstwo domowe	Konceptualizacja (opracowywanie) innowacyjnych praktyk na potrzeby własne pod wpływem czynników warunkujących zaangażowanie w GOZ (patrz opis w tekście)	Praktykowanie działań z zakresu: <ul style="list-style-type: none">● refuse (odrzuć)● reduce (zmniejsz)● reuse (ponownie wykorzystaj)● repair (naprawiaj)● repurpose (zmień przeznaczenie)● recycle (przetwarzaj)● oraz segregacji i selektywnej zbiórki w lokalnym systemie gospodarowania odpadami.
Wspólnota	Współpraca przy projektowaniu rozwiązań z zakresu lokalnych systemów gospodarowania odpadami komunalnymi i innych działań zbiorowych na rzecz GOZ (zależne – generalnie – od poziomu kapitału społecznego)	Partycypowanie w procesach lokalnego, zorganizowanego systemu gospodarowania odpadami i innych rozwiązaniach z zakresu GOZ

* Sfera realna procesów gospodarczych związana jest z restrukturyzacją dyspozycyjnych zasobów (np. zasobów fizycznych pochodzących ze środowiska) oraz kształtowaniem się określonych strumieni (np. produkcji, konsumpcji). Sfera regulacji procesów gospodarczych związana jest z kształtowaniem reguł, norm (w tym sformalizowanych np. przez państw lub pod wpływem samo-regulacji) według których zachodzi proces gospodarowania. Gospodarowanie zgodne z regułami obiegu zamkniętego może więc i powinno być rozpatrywane w odniesieniu do każdej z tych sfer.

Źródło: opracowanie własne.

W ujęciu makro zaangażowanie społeczne dotyczy się wspólnot (przede wszystkim lokalnych, ale może się również odnosić do szerszych zbiorowości), a więc oznacza *de facto* zdolność określonych grup społecznych do nawiązywania współpracy zarówno w sferze procesów realnych (co ma znaczenie szczególnie wówczas, gdy chodzi o uzyskanie efektów

skali) jak i w sferze procesów regulacyjnych związanych z GOZ. Zdolność do angażowania się wspólnot i współpracy jest pochodną poziomu kapitału społecznego.

Syntetyczne ujęcie powyższych kwestii prezentuje tab. 1.

Uwarunkowania społecznego zaangażowania w GOZ

Uwarunkowaniami społecznego zaangażowania na rzecz GOZ są następujące czynniki wpływające tak na świadomość, akceptację jak i realne działania gospodarstw domowych:

- 1. Technologia.** Istnienie i stosowanie w gospodarce (również pod wpływem przymusu prawnego kierowanego do przedsiębiorstw produkcyjnych) rozwiązań technicznych, materiałowych pozwalających na zwiększanie stopnia odzysku surowców wtórnych z odpadów wytwarzanych w efekcie zużywania produktów nabywanych przez gospodarstwa domowe, a także stosowanie przez gospodarstwa domowe i wspólnoty innych praktyk z zakresu GOZ (np. wydłużanie czasu użytkowania produktów poprzez możliwość napraw i modernizacji; stosowanie produktów wielorazowych, zamiast jednorazowych itp.).
- 2. Świadomość i wiedza.** Dostępność do informacji, w różnym wymiarze: edukacji powszechnej, obowiązkowej (szkolnej) jak i nieformalnej (nieobligatoryjnej), prowadzonej np. w formie kampanii społecznych przez państwo, samorządy, organizacje pozarządowe.
- 3. Przymus.** Istnienie powszechnie obowiązujących regulacji prawnych dotyczących właściwych, pożądaných sposobów gospodarowania odpadami, ograniczających lub delegalizujących możliwości stosowania, wykorzystywania określonych rodzajów towarów (np. towarów jednorazowych z tworzyw sztucznych), a także skutecznego systemu ich egzekucji.
- 4. Bodziec: stymulanta / destymulanta.** Istnienie bodźców ekonomicznych w formie stymulant do działań na rzecz GOZ oraz środków zniechęcających do marnotrawstwa zasobów naturalnych (w tym surowców wtórnych w szczególności), na co przede wszystkim składa się zróżnicowanie opłat za odbiór odpadów powiązany ze stopniem ich segregacji, a także system, kar powiązany z mechanizmem egzekucji przepisów o których mowa w pkt 3; system dotacji do rozwiązań służących wdrażaniu działań zwiększających odzysk surowców wtórnych itp.
- 5. Dobra praktyka.** Upowszechnianie w organizacjach tworzących otoczenie gospodarstw domowych (miejsca pracy, instytucje publiczne) formalnych i niesformalizowanych systemów zarządzania środowiskowego propagujących lub wymuszających rozwiązania pro-środowiskowe z zakresu GOZ, w tym także wprowadzanie systemów ekoetykietowania towarów konsumpcyjnych.

- 6. Wzorzec kulturowy.** Propagacja i upowszechnianie się w kulturze nowych wzorców i modeli zachowań społecznych w sferze stosunku człowieka do przyrody i związanych z tym zmian nawyków konsumpcyjnych, następujące w efekcie zachodzących zmian cywilizacyjnych, sprzyjające podpatrywaniu i „efektowi naśladownictwa” dobrych praktyk środowiskowych przez gospodarstwa domowe.

Spoleczna akceptacja gospodarki obiegu zamkniętego

Jak wynika to z powyżej sformułowanej definicji wyjaśniającej czym jest społeczne zaangażowanie w GOZ, społeczna akceptacja GOZ jest jednym z przejawów (aspektów), a zarazem swoistym uwarunkowaniem społecznego zaangażowania w GOZ.

Spoleczna akceptacja gospodarki obiegu zamkniętego oznacza **społeczne zrozumienie i akceptację potrzeby (konieczności) stosowania rozwiązań z zakresu gospodarki obiegu zamkniętego**, tak w wymiarze **mikro (gospodarstwo domowe)** jak i **makro (wspólnota)**.

Składają się na nią:

- 1.** Świadomość istnienia samego problemu wytwarzania i kumulowania się odpadów bytowych w środowisku jak skutku procesów konsumpcji zachodzących w gospodarstwach domowych.
- 2.** Zrozumienie istoty i charakteru problemów wynikające z uporządkowania wiedzy w przedmiotowym zakresie (co jest pochodną formalnej i nieformalnej edukacji), w szczególności w odniesieniu do kwestii związanych z tym jakie procesy konsumpcyjne gospodarstw domowych powodują powstawanie odpadów bytowych, jaka jest ich skala, jakie są tego konsekwencje dla środowiska, społeczeństwa i gospodarki (w tym zagrożenia wynikające z tzw. pułapek społecznych, np. „tragedii dóbr wspólnych”) oraz jakie są potencjalnie możliwe sposoby rozwiązania tego problemu po stronie indywidualnych gospodarstw domowych oraz wspólnot, a także korzyści wynikające ze współpracy.
- 3. Właściwa akceptacja potrzeby (konieczności) wprowadzania rozwiązań z zakresu GOZ, rozumiana jako realna skłonność do:**
 - a) uczestnictwa w rozwiązaniach systemowych, dotyczących wspólnoty, wprowadzanych „z zewnątrz” (tj. w efekcie przyjmowania regulacji powszechnie obowiązujących lokalnych, ogólnokrajowych), dotyczących przede wszystkim partycypacji w systemach segregacji i selektywnej zbiórki odpadów komunalnych;

- b) wprowadzania ponadnormatywnych zmian we własnych, indywidualnych procesach konsumpcji w zakresie praktyk wynikających z reguł takich jak: *refuse* (odrzuć), *reduce* (zmniejsz), *reuse* (ponownie wykorzystaj), *repair* (naprawiaj), *repurpose* (zmień przeznaczenie), *recycle* (przetwarzaj);
- c) współpracy z innymi członkami wspólnoty na rzecz tworzenia i faktycznego praktykowania rozwiązań z zakresu GOZ, przede wszystkim dla zwiększenia efektów skali i podniesienia skuteczności rozwiązań zbiorowych nakierowanych na wzrost odzysku surowców wtórnych w lokalnej gospodarce.

BIBLIOGRAFIA

1. Alberto do Amaral Junior, Lucila de Almeida Luciane Klein Vieira [eds.], *Sustainable Consumption. The Right to a Healthy Environment*, Springer, 2020.
2. Alistair Ulph, *Sustainable Consumption. Multi-disciplinary Perspectives in Honour of Professor Sir Partha Dasgupta*, Oxford University Press, 2014.
3. *Behavioural Study on Consumers' Engagement in the Circular Economy. Executive Summary*, Project number: 2018.3143, October 2018.
4. *Behavioural Study on Consumers' Engagement in the Circular Economy. Final Report*, October 2018 (Specific contract – No 2016 85 06 Implementing Framework Contract – CHAFEA/2015/CP/01/L, LE Europe, VVA Europe, Ipsos, ConPolicy, Trinomics, October 2018;
https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/ec_circular_economy_final_report_0.pdf).
5. *Citizen Involvement in Circular Economy Implementation*, CECI 1st Newsletter 01/2020.
6. Ekström Karin, *Waste Management and Sustainable Consumption*, Taylor & Francis Ltd, 2014.
7. *How to encourage consumer engagement in the circular economy?* CIRC4Life Webinar – event summary, Brussels, 20 October 2020, 11:00-12:15 (CET) Venue: Zoom conference (PDF-file summary).
8. Jastrzębska-Smolaga H., *W kierunku trwałej konsumpcji. Dylematy, zagrożenia szanse*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
9. Kielczewski D., *Konsumpcja a perspektywy zrównoważonego rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2008.
10. Marchesi M., Tweed Ch., (2021), *Social innovation for a circular economy in social housing*, *Sustainable Cities and Society* 71 (2021) 102925; <https://doi.org/10.1016/j.scs.2021.102925>

11. Middlemiss Lucie, *Sustainable Consumption, Key Issues*, 1st Edition, Routledge, 2018.
12. Moore Bernstein, Jennifer; Vos, Robert O., *USDG12 – Sustainable Consumption and Production*, Emerald Publishing Limited, 2021.
13. Padilla-Rivera A., Barros Telles do Carmo B., Arcese G., Merveille N., (2021), *Social circular economy indicators: Selection through fuzzy delphi method*, *Sustainable Production and Consumption* 26 (2021) 101–110; <https://doi.org/10.1016/j.spc.2020.09.015> .
14. Ranjula Bali Swain, *Sustainable Consumption and Production*, Volume I, Springer International Publishing, 2021.
15. Salvioni, D. M., & Almici, A. (2020). *Circular Economy and Stakeholder Engagement Strategy*. *Symphonya. Emerging Issues in Management* (symphonya.unicusano.it), (1), 26-44; <http://dx.doi.org/10.4468/2020.1.03salvioni.almici>
16. Southerton Dale, Chappells Heather, Van Vliet Bas, [eds.] *Sustainable Consumption. The Implications of Changing. Infrastructures of Provision*, Edwar Elgar Publishing, 2004.
17. *Transitioning to Responsible Consumption and Production*, MDPI AG, 2020.

* * * * *